

OD GRECKIEGO GIMNASTY DO COACHA. EWOLUCJA SZTUKI TRENERSKIEJ¹

Zawód trenera sportowego jest współcześnie wysoce sformalizowany oraz zinstytucjonalizowany. Wskazuje na to m.in. działalność wielu instytucji prowadzących szkolenia trenerów sportu z zakresu metodyki różnorodnych dyscyplin sportowych, jak również instytucji promujących rozwój zawodowy trenerów (np. *The International Council for Coaching Excellence*). Współczesny status zawodu trenera sportowego i system kształcenia i doskonalenia zawodowego trenerów wynika z wielowiekowego, uwarunkowanego kulturowo procesu rozwoju sportu i kultury fizycznej oraz systemów oświatowych.

Badania dotyczące różnych aspektów pracy trenerów sportowych są współcześnie dosyć częste². Dominują w nich ujęcia przekrojowe i brak jest opracowań analizujących powstanie i ewolucję zawodu trenera sportowego. Sam sport jest zjawiskiem względnie nowym (pierwsze organizacje sportowe były tworzone w drugiej połowie XIX wieku) i próby sięgania głębiej w historię oraz rekonstrukcji statusu, cech i funkcji nauczycieli i instruktorów, których obecnie określilibyśmy zapewne mianem trenerów przysparza badaczom wielu problemów. Wynikać to może zarówno z definicyjnego klasyfikowania pewnych opisanych w historii nauczycieli czy instruktorów

¹ Praca naukowa sfinansowana ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki w roku 2023 w ramach działalności Uczelnianego Programu Badawczego Nr 6 „Humanistyczne i społeczne aspekty kultury fizycznej” realizowanego w Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Zob. P. Potrac, W. Gilbert, J. Denison [red.] (2015), *Routledge Handbook of Sports Coaching*, Londyn; L. Purdy (2017), *Sports Coaching: The Basics*, Londyn.

jako trenerów sportowych (w sytuacji braku desygnatów pojęcia sport) oraz niewielkiej liczby materiałów źródłowych.

Historycy kultury fizycznej opisują przypadki pierwszych mentorów spełniających funkcje na pograniczu współczesnych zadań nauczyciela wychowania fizycznego i trenera sportowego, pochodzące z okresu świetności starożytnej Grecji. Takie osoby nazywane były *paidotrybami* lub *gimnastami* i z założenia dbały o cielesne przygotowanie młodych Greków. Starożytni wierzyli, że przygotowanie sportowe rozwija nie tyle, lub nie tylko kondycję fizyczną, co wpaja wartości, które winny cechować doskonałego człowieka i obywatela. Na przestrzeni lat, odwołując się do czasów nowożytnych niestety takie wielowymiarowe pojmowanie kultury fizycznej zostało zatracone, aby z biegiem czasu i rozwojem społeczeństw ponownie rozkwitnąć w okresie renesansu³⁴.

Analiza genezy profesji trenerskiej powinna więc zacząć się od usystematyzowania kwestii odwołujących się do pojęcia określającego osobę prowadzącą treningi sportowe. W języku polskim funkcjonuje pojęcie trener, chociaż spotkać można zapożyczone z języka angielskiego miano coacha. W tym miejscu należy podkreślić, że obecny stan wiedzy i rozmaite definicje słowa coach przysparzają szczególnie polskim uczonym problemów podczas tłumaczeń na język polski⁵. Pojęcie coach w dosłownym tłumaczeniu na język polski oznacza: 1) w odniesieniu do osoby – trener; 2) w odniesieniu do pojazdu – autokar, powóz, wagon. Niemniej podstawowa etymologia tego określenia zaczyna się od nazwy węgierskiej miejscowości Kocs, w której w XV wieku zaczęto produkcję czterokołowych pojazdów nazywanych ówczesznie koczi. W miarę wzrostu popularności węgierskiego wynalazku w całej Europie kolejne państwa ustalały dla niego nazwę w swoich ojczystych językach i tak w XV-wiecznej Anglii pojawił się coach – pojazd, który oferował przewóz osób nazywany w języku angielskim coachingiem⁶. Pojęcie coach

³ J.K. Stępniewski (1992), *Sport i medycyna w starożytności klasycznej*, „Meander”, 11-12: 634.

B. Biliński (1995), *Starożytna pochwała piłki czyli lekarza Galena traktat o małej piłce*, „Meander”, 5: 252.

⁵ Dla przykładu Małgorzata Sidor-Rządkowska w swoim opracowaniu *Profesjonalny coaching. Zasady i dylematy etyczne w pracy coacha* stosuje pojęcie coach w odniesieniu do trenerów drużyn sportowych, a pojęcie trener w odniesieniu do osoby prowadzącej szkolenia (czyli odwrotnie od współczesnego zastosowania). Natomiast Ryszard Panfil w tekście *Pragmatyka współcześnie stosowanych metod nauczania-uczenia się coaching* utożsamia z metodą nauczania – uczenia się (w wielu opracowaniach coaching tłumaczony jest jako trening).

B. Wujec (2012), *Geneza i definicje coachingu*, „Coaching Review”, 1(4): 5.

oznaczające tutora po raz pierwszy pojawiło się w roku 1830 w uniwersyteckim slangu oksfordzkim. Zadaniem coacha było swobodne przeprowadzenie studenta przez egzaminy, z kolei od 1861 roku coachem nazywano trenera prowadzącego sportowców do osiągnięcia wyróżniających wyników sportowych⁷. Sięgając wstecz do czasów pierwszego użycia terminu coach w odniesieniu do osoby szkolącej sportowców, należy nadmienić, iż owe określenie używane było tylko w przypadku sportów uprawianych przez ówczesną burżuazję (m.in. krykiet, wioślarstwo). Te dyscypliny uważano za wymagające rozwijania wyrafinowanych umiejętności sportowych. Z kolei w przypadku sportów klasy ludowej, jak boks, czy chodźlarstwo (które opisywane były jako te kształtujące głównie fizyczne atrybuty człowieka), używano określenia trener⁸. Obecnie termin coaching odwołuje się do procesu zachodzącego w sferze psychologicznej między coachem a jego podopiecznymi, jednak nie zawsze proces ten musi odbywać się w sferze kultury fizycznej⁹.

Chociaż niewiele jest źródeł wskazujących chronologiczny rozwój profesji trenerskiej, to w erze nowożytnej historykom udało się ustalić, że działania w zakresie treningu sportowego podejmowane były już od co najmniej XII wieku. W tych czasach szczególnie owocnie zawód trenera sportowego rozwijał się w Anglii, a to za sprawą arystokracji, dla której nie lada atrakcją stały się zakłady sportowe. Arystokraci zatrudniali trenerów przygotowujących zarówno zawodników reprezentujących dyscypliny sportowe przeznaczone dla burżuazji, jak również klasy ludowej. Osoby pełniące funkcje trenerskie najczęściej szkoliły sportowców na zasadzie prób i błędów, na bazie własnego doświadczenia. Wszelka wiedza, metody, środki czy też formy przekazywane były werbalnie kolejnym pokoleniom. Trenerami stawali się zatem najczęściej byli zawodnicy sportowi.

W XVIII wieku kształtował się stopniowo znany nam dzisiaj wymiar pracy trenerskiej. Od trenerów wymagano inteligencji oraz stanowczości działania, a ich praca nadzorowana była przez zatrudniającego zwierzchnika, najczęściej arystokratę. Wymagało to już od ówczesnych coachów sportowych prowadzenia w pełni zaplanowanego działania względem przygotowywanych zawodników¹⁰. Funkcje trenerskie przekazywane były z pokolenia na pokolenie. Wyodrębniły się dwa schematy zdobywania zawodu trenerskiego – wśród arystokratów najczęściej coachowie promowali sport

E. Weekley (1967), *Etymological Dictionary of Modern English*, New York.

D. Day (2013), *Historical perspective on coaching*. W: P. Potrac, W. Gilbert, J. Denison [red.], dz. cyt.: 5-15.

B. Wujec (2012), dz. cyt.

F.L. Dowling (1841), *Fistiana*, Londyn.

wśród swojej rodziny, a szczególnie potomstwa, które następnie zdobyte w rywalizacji sportowej doświadczenie wykorzystywało w pracy trenerskiej, zastępując tym samym swoich przodków. Wśród grupy robotniczej trenerzy sportowi bardzo często mieszkali ze swoimi zawodnikami, którzy podobnie jak w przypadku burżuazji, przejmowali stanowisko swojego trenera dzięki uprzednio zdobytym wiedzy i doświadczeniu. Kluczowe było to, że cała wiedza trenerska pochodziła z doświadczeń sportowych i rywalizacji, a przekazywano ją w wąskich grupach sportowych w sposób nieformalny. Stanowisko trenera w większości przypadków było przejmowane przez wykształconych przez niego zawodników. Twierdzono, że zdobycie odpowiedniej wiedzy i kwalifikacji trenerskich jest możliwe tylko poprzez osobiste doświadczenie treningu¹¹. Pierwsze przejawy formalizacji i profesjonalizacji zawodu trenerskiego pojawiły się w Europie w wieku XIX, kiedy to druk wielonakładowy i dystrybucja literatury naukowej umożliwiły czerpanie specjalistycznej wiedzy szerszemu gronu odbiorców. W środowisku trenerskim pojawiły się pierwsze instrukcje dotyczące treningów, żywienia sportowców, jak również stosowania substancji podnoszących wydolność sportowców¹². Choć nauka była już zinstytucjonalizowana i dostarczała coraz większej wiedzy o wielu aspektach biologicznych i medycznych, w środowisku trenerów nadal przeważały tradycyjne praktyki. Ówczesnie zawód trenera sportowego opierał się na jego wiedzy, która miała być zdobyta na drodze własnych praktycznych doświadczeń, obserwacji oraz procesie prób i błędów. Nauczyciele sportu podejmowali różne eksperymentalne metody treningu w ramach oceny potencjału atlety. Stawiano na pracę z danym sportowcem, co rozumiano przez – przykładowo – analizę wydolności i wytrzymałości sportowca oraz stosowanie adekwatnych do jego możliwości i potrzeb środków. Działania trenerskie nie łączyły się jeszcze wówczas z żadnymi teoretycznymi podstawami. Trenerzy nazywali się praktykami¹³. Pod koniec XIX wieku w Anglii

¹¹ D. Day (2013, dz. cyt.: 5-15) przytacza przykład m.in. Williama McTurka (szermierka), Jamesa Paxtona (golf) i Edmunda Tompkinsa (tenis), którzy byli mistrzami-coachami w reprezentowanych przez siebie dyscyplinach. Każdy z nich przekazał swoim potomkom wiedzę i warsztat trenerski. Tak naprawdę sportowy aspekt przeplatał się z życiem codziennym rodzin McTurka, Paxtona oraz Tompkinsa przez wiele lat. W przypadku Edmunda Tompkinsa należy mówić o kilku pokoleniach sportowych coachów. Przypadki wspomnianych rodzin ukazują proces dziedziczenia wiedzy, umiejętności a w końcu funkcji trenera sportowego w środowisku arystokracji.

E. Wenger (1998), *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*, Cambridge.

H. Andrews (1903), *Training for Athletics and General Health*, Londyn.

ustrukturyzowały się rządowe organy do spraw sportu, zdominowane przez klasę średnią. Dotychczas trenerzy-arystokraci nauczali tylko dyscyplin przeznaczonych dla obywateli klas wyższych, a trenerzy-robotnicy – dyscyplin przeznaczonych dla obywateli klas niższych. Zarówno arystokraci jak i robotnicy przejawiali to samo podejście do nauczania nieoparte o żadne teoretyczne źródła wiedzy. Nowopowstałe organy rządowe podważyły ówczesnie stosowany coaching właśnie ze względu na brak teoretycznych podstaw ich pracy¹⁴.

Nastała era, w której podjęto działania formalizacji i instytucjonalizacji zawodu trenera sportowego. Pierwotnie zawód trenera warunkowany był przez ówczesnie panujące zwyczaje, tradycje oraz działania nieformalne osób zaangażowanych w sport. Rozwój przemysłowy wśród państw europejskich najszybciej zachodził w Anglii i towarzyszył mu także szybki rozwój sportu i kultury fizycznej. Nie oznacza to jednak, że w pozostałych krajach europejskich kultura fizyczna się nie rozwijała. Przykładowo na Węgrzech zjawisko profesjonalizacji zawodu trenerskiego zachodziło nieco mniej dynamicznie, jednak również objawiało się pojawieniem jednostek posiadających wiedzę praktyczną oraz doświadczenie sportowe, ze względu na amatorski wymiar nazywanych pomocnikami. Ogromny wpływ na rozwój profesji miały dwa kluby *Hungarian Athletics Club* i *Neptune Rowing Club*, które dodatkowo przyczyniły się do kształtowania teorii treningu¹⁵.

W społeczeństwie polskim rozwój kultury fizycznej i sportu dyktowany był ówczesną sytuacją polityczną i gospodarczo-społeczną. Należy zwrócić uwagę, iż w XIX wieku na ziemiach polskich zmiany w zakresie kultury fizycznej nie zachodziły równomiernie. Rotkiewicz i Hądzelek¹⁶ wyróżnili dwa etapy rozwoju sportu polskiego do roku 1918. Etap pierwszy dotyczył powstania stowarzyszeń sportowych w drugiej połowie XIX wieku. Drugi etap odnosił się do początku XX wieku i rozwoju ruchu klubowego w Galicji, Królestwie Polskim i Wielkopolsce.

Przełomem i krokiem w stronę profesjonalizacji i instytucjonalizacji sportu było założenie w 1894 roku Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego z inicjatywy francuskiego barona Pierre de Coubertina. Rozkwit sportu toczył się równolegle do rozkwitu szeroko pojętej kultury fizycznej. Ogromną

¹⁴ D. Day (2013), dz. cyt.: 5-15.

I. Bodnár, S. Perényl (2012), *A Socio-Historical Approach to the Professionalisation of Sporting Occupations in Hungary during the First Decades of the Twentieth Century: The Coach*, „The International Journal of the History of Sport”, 8: 1097-1124.

M. Rotkiewicz, K. Hądzelek (2007), *Powstanie i działalność polskich związków sportowych (I). Przełom wieku XIX i XX*, „Sport Wyczynowy”, 130.

rolę w kształtowaniu się dzisiejszego wymiaru sportu wyczynowego miały zmiany zachodzące w zakresie kształcenia młodzieży. Ćwiczenia fizyczne dawniej stosowane w celu przygotowania sprawnych żołnierzy, z biegiem czasu otrzymały całkowicie inną rangę. Zwrócenie uwagi na istotę rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży przyczyniło się do ustanowienia wychowania fizycznego jako szkolnego przedmiotu. Dostrzeżono wartości zdrowotne ćwiczeń fizycznych, a z czasem zaczęły one przybierać formę rekreacji¹⁷. Zatem sport zaczął zajmować istotne miejsce w sferze edukacyjnej oraz w sferze społecznej, także jako atrakcyjne widowisko. Takie funkcje sport pełni do dziś.

Zawód trenera sportowego współcześnie

Profesjonalizacja jest m.in. procesem wyodrębniania się nowych zawodów lub specjalności w danej dziedzinie. Zgodnie z tą definicją, proces ten zachodzi poprzez przekształcanie się zainteresowań i czynności w zawód oraz podczas nabywania umiejętności do wykonywania danego zawodu¹⁸.

Profesjonalizacja rywalizacji sportowej przyspieszyła pod koniec XIX wieku, kiedy to „zaczęto dostrzegać potencjał komercyjny sportu i sprzedawać widzom prawo do ich oglądania na podobnych zasadach, na jakich płacono za oglądanie widowisk cyrkowych, walk bokserskich czy, w kulturze wyższej, sztuk teatralnych i występów muzycznych”¹⁹. Było to jednak ograniczone niewielką liczbą zamkniętych obiektów sportowych, które pozwalałyby na dobrą kontrolę dostępu widzów i wymuszenie zakupu biletów przez wszystkich oglądających²⁰. Prawdziwie dochodowym źródłem działalności, tak dla sportowców, jak i trenerów sport stał się jednak dopiero po połączeniu sił z mediami masowymi i włączeniu się w globalną kulturę konsumpcyjną²¹. Możliwość dotarcia produktu w postaci widowisk

¹⁷ R. Wroczyński (1979), *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław: 90.

PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/profesjonalizacja;2508545> (dostęp: 5.12.2022).

M. Lenartowicz, J. Mosz (2018), *Stadiony i widowiska. Społeczne przestrzenie sportu*, Warszawa: 63.

M. Lenartowicz, J. Mosz (2018), dz. cyt.: 63-64.

Więcej na ten temat piszą Giuliannotti i Numerato (2018), *Global sport and consumer culture: An introduction*, „Journal of Consumer Culture”, 18(2): 229-240 oraz

M. Lenartowicz (2021), *Sport w pandemii – pomiędzy indywidualizmem a solidarnością społeczną*. W: Z. Dziubiński, W. Firek [red.], *Kultura fizyczna a komunitaryzm i liberalizm*, Warszawa: 58-67.

sportowych do szerokiego grona masowych odbiorców sprawiła, że sport stał się poważnym źródłem zarobków dla wszystkich zaangażowanych w niego na poziomie profesjonalnym²².

Współcześnie zawód trenera sportowego regulowany jest zazwyczaj²³ przez odpowiednie organy rządowe poszczególnych państw. Proces profesjonalizacji zawodu trenera sportowego w wielu krajach znajduje się na nieco odmiennych etapach, niemniej potrzeba certyfikowania zawodu trenera jako w pełni regulowanego prawem jest szeroko popierana przez działaczy i osoby zaangażowane w pracę w sektorze sportowym. W 1997 roku założono *International Council for Coach Excellence* (ICCE), obecnie działającą na terenie pięćdziesięciu państw ze wszystkich kontynentów. Główną misją ICCE jest doprowadzenie do stanu, w którym zawód trenera sportowego będzie w pełni uznawany formalnie i regulowany we wszystkich państwach na świecie²⁴. Istnieje wiele czynników utrudniających proces profesjonalizacji zawodu trenerskiego, głównie wynikających z wprowadzonych przez poszczególne rządy regulacji. Powołując się na dotychczasowe doniesienia naukowe można stwierdzić, że postęp w kierunku profesjonalizacji trenera sportowego jest niewielki²⁵. Dzieje się tak za sprawą m.in. braku jednolitych, zaawansowanych programów kształcenia trenerów; niskich lub braku oczekiwań względem kwalifikacji trenerskich; braku lub niskich poziomów wynagrodzenia oraz ograniczonego uznania i inwestycji publicznych.

W Polsce przed rokiem 2013 zawód trenera sportu był regulowany przez Ministerstwo Sportu i Turystyki. Rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki z dn. 18 lutego 2011 określało dokładnie jakie warunki należy spełniać oraz jakie kwalifikacje powinna posiadać osoba uzyskująca tytuł trenera lub instruktora sportu. Warunkiem zatrudnienia na stanowisku trenera było odpowiednie wykształcenie: ukończony kierunek wychowanie fizyczne lub

²² P. Rymarczyk (2019), *Kultura masowa i kultura fizyczna*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk, M. Lenartowicz [red.], *Socjologia kultury fizycznej*, Warszawa: 55.

O zróżnicowaniu rozwiązań w tym zakresie w różnych państwach pisała szczegółowo J. Żyśko (2008), *Zmiany we współczesnych systemach zarządzania sportem wyczynowym w wybranych krajach europejskich*, Warszawa.

²⁴ ICCE (2011), *Sport coaching as a 'profession': challenges and future directions challenges and future directions*.

²⁵ Zob. J. Lyle, C.J. Cushion (2017), *Sport Coaching Concept. A framework for coaching practice*, Londyn; D. Malcolm, C. Pinheiro, N. Pimenta (2014), *Could and should sport coaching become a profession? Some sociological reflections*, „International Sport Coaching Journal”, 1: 42-45; W.G. Taylor, D. Garratt (2010), *The professionalisation of sports coaching: Definitions, challenges and critiques*. W: J. Lyle, C.J. Cushion [red.], *Sports coaching: Professionalisation and practice*, Edinburgh: 99-117.

sport w szkole wyższej, specjalistyczne studia podyplomowe lub kurs prowadzony przez podmiot posiadający kierunkowe wykształcenie lub odpowiednie przygotowanie zawodowe²⁶. Stopnie uprawnień zawodu trenera wynikały z podziału na trzy klasy: mistrzowską, klasę I oraz klasę II. W 2012 roku w Polsce zarejestrowano 9313 trenerów (w tym 779 klasy mistrzowskiej, 1777 klasy I, 6757 klasy II)²⁷. W roku 2013 nastąpiła deregulacja zawodu instruktora oraz trenera sportu²⁸, następstwem czego narodowe związki sportowe mają prawo do zatrudnienia osób w charakterze trenerów, spełniających wyznaczone przez daną organizację kryteria oraz warunki prawne (m.in. ukończone 18 lat, przynajmniej średnie wykształcenie, zaświadczenie o niekaralności). Ponadto, zdobywane tytuły i uprawnienia poza granicami kraju nie muszą być nostryfikowane po powrocie do Polski. W roku 2021 zarejestrowano w Polsce 33923 trenerów²⁹. Jest to ponad trzykrotnie większa liczba osób pracujących w sztabach trenerskich niż w roku 2012, kiedy zawód trenera był jeszcze regulowany. Obecnie za programy szkoleniowe kadry trenerskiej odpowiedzialne są poszczególne narodowe związki sportowe, które poza kursami trenerskimi organizują również konferencje szkoleniowe. Taki stan rzeczy umożliwia praktycznie każdemu, kto w odpowiednim stopniu posługuje się językiem polskim w mowie i w piśmie, ukończył szkołę średnią i nie posiada przeciwwskazań zdrowotnych, przystąpienie do kursu trenerskiego. Współcześnie więc w Polsce niemal każdy może formalnie zostać trenerem sportowym. Prowadzenie przez związki sportowe szkoleń trenerskich stanowi dla nich także znaczące źródło zysków.

Pojęcie „trenera” nie jest obecnie automatycznie przyporządkowywane do dziedziny sportu. Coraz częściej spotykani są trenerzy biznesu, trenerzy kompetencji miękkich, trenerzy życia itd.³⁰. Wraz z rozwojem coachingu w Polsce

²⁶ NIK (2018), *Kształcenie i doskonalenie zawodowe trenerów sportu wyczynowego*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,20594,vp,23222.pdf> (dostęp: 24.11.2022).

GUS (2014), *Kultura fizyczna w Polsce w latach 2011-2012*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/sport/kultura-fizyczna-w-polsce-w-latach-2011-2012,1,2.html> (dostęp: 24.11.2022).

Dz. U. z 2013 r., poz. 829.

GUS (2021), *Kultura fizyczna w 2021 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/sport/kultura-fizyczna-w-polsce-w-2021-roku,13,5.html> (dostęp: 24.11.2022).

Dla przykładu Uniwersytet Warszawski prowadzi kształcenie na kierunku Pedagogika Ogólna, specjalność Trener Kompetencji Miękkich. Akademia Leona Koźmińskiego prowadzi szkolenie „Szkoła trenerów biznesu”, z kolei Uniwersytet Warszawsko-Mazurski w Olsztynie prowadzi studia podyplomowe „Trener warsztatu umiejętności psychospołecznych”

doszło do spolszczenia nazwy określającej osobę prowadzącą szkolenia wspierające rozwój osobisty. Obecnie stosowane są zamiennie oba pojęcia – coach i trener. Coaching zgodnie z definicją *International Coach Federation* to interaktywny proces, który pomaga pojedynczym osobom lub organizacjom w przyspieszeniu tempa rozwoju i polepszeniu efektów działania³¹. Powszechnie coaching nazywany jest metodą wspierania rozwoju osobistego i zawodowego. W Polsce zawód coacha został oficjalnie zarejestrowany w roku 2015³². Poszukując źródeł coachingu należy ponownie zwrócić się w kierunku sportu. Badacze uznają Colemana R. Griffitha za pioniera metody coachingu. To on po raz pierwszy użył terminu *psychology of coaching* w odniesieniu do swojego badania nad oddziaływaniem trenerów sportowych na ich zawodników³³. Chociaż badanie Griffitha odwołuje się do sytuacji sportowych, nowatorskość jego podejścia została zauważona przez naukowców reprezentujących inne dziedziny naukowe.

Sztuka pracy trenerskiej

Współcześni naukowcy podkreślają, że trenerzy realizują swe cele zawodowe głównie poprzez sukces podopiecznych, co pociąga za sobą fakt, że reputacja trenerów zależy od tego, czego zawodnicy się uczą oraz jak wzrost ich umiejętności rzutuje na uzyskiwane wyniki sportowe³⁴. Taki stan rzeczy sprawił, że chociaż trenerzy nigdy nie zdobędą absolutnej kontroli predykcji, są skłonni do ścisłego zarządzania procesem sportowym oraz kreowanym środowiskiem coachingowym³⁵.

W czasach wiktoriańskich w Wielkiej Brytanii obserwowalna była powyżej opisana tendencja w zachowaniach trenerskich, zarówno profesjonalnych oraz amatorskich trenerów. Woodgate podkreślił, że „autokracja jest pierwszym wymogiem względem trenera, a domniemana subordynacja – drużyny”. Niedorzeczny podziw jakim darzono takich trenerów doprowadził

³¹ Cyt. za: I. Ślęzak-Gładzik (2015), *Zawód coach. Kształcenie coachów w Polsce*, „Humanities and Social Sciences”, 20(22): 184.

³² Dz. U. 2014 poz.1145.

A. Zemełka (2015), *Coaching jako niedyrektywna forma wsparcia rozwoju – inspiracje i perspektywy*. W: M. Piorunek [red.], *Dymensje poradnictwa i wsparcia społecznego w perspektywie interdyscyplinarnej*, Poznań: 19-20.

W. Crossan, M. Bednar i R. Quinn (2021), *Perceptions of coaching success: an exploratory analysis of Czech coaches views on success*. „Physical Culture and Sport. Studies and Research”, 91(1): 1-12, <https://doi.org/10.2478/pcssr-2021-0014>.

R.L. Jones, M. Wallace (2005), *Another bad day at the training ground: Coping with ambiguity in the coaching context*, „Sport, Education and Society”, 10: 220-224.

do tego, że zespoły nazywano imieniem „tego i tego pana”³⁶. Z biegiem czasu sztuka trenerska rozwinęła się na tyle, że trener oprócz „sportowego specjalisty” stał się wyraźnie postrzegany również jako pedagog, który kształci moralnych atletów-obywateli³⁷. Badacze zaczęli zwracać uwagę na etyczne aspekty pracy trenerskiej³⁸. Coraz częściej dyskusji poddaje się sposoby prowadzenia sportowców, pozostawioną lub mocno ograniczoną autonomię atletów czy też sposoby komunikacji. Na takie aspekty bardzo mocny akcent stawiany jest w przypadku sportu dzieci i młodzieży, bowiem przyjęto, iż każdy podmiot zaangażowany w sport młodzieżowy może mieć istotny wpływ na kształtowanie się jednostki³⁹. Dotychczas sformułowano wiele modeli normatywnych trenerów, np. tzw. *double-goal coach*⁴⁰; „COACH” *model*⁴¹; *multidimensional model of coach leadership*⁴²; *motivational model of the coach-athlete relationship*⁴³. Dodatkowo podkreśla się różnorodność przyjmowanych przez trenerów postaw w procesie nauczania i trenowania zawodników. Wymieniają m.in. *instructor-centered teaching approach* oraz *learner-centered teaching approach*⁴⁴. Style komunikowania się trenerów

³⁶ W.B. Woodgate (1890), *Rowing and sculling*. W: E. Bell [red.], *Handbook of Athletic Sports*, Londyn.

Zob. W.J. Morgan (2007), *Ethics, ethical inquiry, and sport: An introduction*. W: Tenże [red.], *Ethics in Sport*, Champaign; D. Shields, B. Bredemeier (1995), *Character Development in Physical Activity*, Champaign; P.J. Arnold (1997), *Sport, Ethics and Education*, Londyn.

³⁸ D. Shogan i in. (1999), *The Making of High Performance Athletes: Discipline, Diversity, and Ethics*, Toronto; D. Shogan (2007), *Sport Ethics in Context*, Toronto. G.E. Chapman (1997), *Making weight: Lightweight rowing, technologies of power, and technologies of the self*, „Sociology of Sport Journal”, 14: 205-223; D.P. Johns, J.S. Johns (2000), *Surveillance, subjectivism, and technologies of power: An analysis of the discursive practice of high-performance sport*, „International Review for the Sociology of Sport”, 32: 219-234.

³⁹ D. Shields, B. Bredemeier (2007), *True competition. A guide to pursuing excellence in Sport and Society*, Champaign.

J. Thompson (2003), *The Double-Goal Coach: Positive Coaching Tools for Honoring the Game and Developing Winners in Sports and Life*, Quill Books.

M.R. Champathes (2006), *Coaching for performance improvement: the „COACH” model*, „Development and Learning in Organizations”, 20(2): 17-18.

H.A. Riemer (2007), *Multidimensional Model of Coach Leadership*. W: S. Jowette, D. Lavallee [red.], *Social Psychology in Sport*, Londyn: 57-73.

G. Mageau, R.J. Vallerand (2003), *The coach-athlete relationship: A motivational model*, „Journal of Sports Sciences”, 21: 883-904.

M. Milistetd, W.V. Salles, P. Trudel, K. Paquette (2019), *Making direct teaching more learner-centered in university-based coach education courses*. W: B. Callary, B. Gearity [red.], *Coach education and development in sport: Instructional strategies*, London: 7-19.

i jakość interakcji z zawodnikami mogą mieć wpływ na motywację do dalszego uprawiania sportu, utrzymania zaangażowania w treningi, dobrostan psychiczny, społeczny (dobre samopoczucie w grupie, przyjazne relacje pomiędzy zawodnikami lub frustracje i niszcząca wewnętrzna rywalizacja zawodników) i fizyczny zawodników, ich stosunek do własnego ciała i kontuzji (np. informowanie trenerów o problemach zdrowotnych lub ich ukrywanie w związku ze spodziewaną negatywną reakcją trenera) lub przedwczesne odchodzenie ze sportu⁴⁵. Będzie miał na to m.in. wpływ poziomu autonomii, jaki trener pozostawia zawodnikom lub styl zarządzania zespołem opierający się na pełnej kontroli nad zawodnikami (który może nawet przyjmować formy dewiacyjne i postać mobbingu w postaci *abusive coaching*)⁴⁶. Dotyczyć to może zarówno sportu wyczynowego i profesjonalnego osób dorosłych, jak i sportu dzieci i młodzieży. Właściwa komunikacja trenera i zawodników, utrzymana w pozytywnym tonie nie tylko sprzyja efektywniejszemu podnoszeniu umiejętności sportowych zawodników, ale również stymuluje rozwój pewności siebie, ich motywację oraz zaangażowanie w uprawianie sportu⁴⁷.

Istnieje powszechnie uznawane twierdzenie, iż sport może służyć jako środek wychowawczy, kreujący wiele korzyści dla wszystkich uczestniczących w nim podmiotów. Niemniej to idylliczne wierzenie sukcesywnie burzone jest przez kolejne problemy i dewiacje pojawiające się szczególnie na najwyższym sportowym poziomie. Wiele z nich kreowanych jest przez instytucje i podmioty niezaangażowane wprost w proces treningowy. Niestety dużo problemów dotyczy trenerów i wykonywanych przez nich działań. Pierwszą z kluczowych dewiacji, obecną od lat w środowisku sportowców jest doping. Jak podkreśla Tomasz Bohdan „Doping wydolnościowy podważa sens sportu jako rywalizacji oraz ogranicza zaufanie społeczne do ruchu sportowego”⁴⁸.

⁴⁵ M.D. Fry, L.A. Gano-Overway (2010), *Exploring the Contribution of the Caring Climate to the Youth Sport Experience*, „Journal of Applied Sport Psychology”, 22(3): 294-304.

S. Kim, S. Hong, M. Magnusen, Y. Rhee (2020), *Hard knock coaching: A cross-cultural study of the effects of abusive leader behaviors on athlete satisfaction and commitment through interactional justice*, „International Journal of Sports Science & Coaching”, 15(5-6): 97-609. M. Lenartowicz (2022), *Clash of sports organization cultures: Differences in table tennis training and coach-athlete relationships between China and Poland*, „International Journal of Sports Science & Coaching”, <https://doi.org/10.1177/17479541221122455>.

A. Mora, J. Cruz, M. Torregrosa (2009), *Effects of a Training Program in Communication Styles of Basketball Coach*, „Revista de Psicología del Deporte”, 18: 299-302.

T. Bohdan (2014), *Dehumanizacja sportu na łamach prasy*. W: Z. Borysiuk, J. Kistorz [red.], *Aksjologiczny wymiar sportu. Olimpiada wiedzy i wartości w sporcie*, Opole: 222-233.

Jest równoznaczny ze złamaniem najwyższej zasady sportowej – fair play. Bywają sytuacje, w których zawodnicy sami podejmują decyzję o przyjmowaniu substancji o działaniu podwyższającym możliwości ludzkiego organizmu. Często, szczególnie w przypadku sportu młodzieżowego, zachowania atletów oraz ich decyzje zależą od sposobu postrzegania przez nich trenera i jego przekonań⁴⁹. Trenerzy odgrywają kluczową rolę przy problemie dopingu, gdyż przede wszystkim są świadomi jego znaczenia oraz ewentualnych konsekwencji, jednocześnie obserwując narastającą presję oddziałującą na ich podopiecznych, stąd często obserwowane jest ambiwalentne zaangażowanie trenerów w kwestie antydopingowe⁵⁰. Badania pokazały, że trenerzy niechętnie aktywnie przeciwdziałają stosowaniu niedozwolonego dopingu, czego powodów badacze doszukują się szczególnie w braku pewności trenerów co do swojej roli w tym zakresie⁵¹.

Trenerzy jako „szefowie” na boisku, bieżni czy pływalni cieszą się wśród swoich podopiecznych autorytetem – od podejmowanych przez nich działań zależy czy zjawisko autorytetu przyjmie wydźwięk pozytywny czy negatywny. Odpowiedzialni za atmosferę treningu oraz bezpieczeństwo, niejednokrotnie wykazują zachowania, które są wysoce nieetyczne. Wiele doniesień naukowych dostarcza wiedzy o praktykowanej przez trenerów sportowych przemocy emocjonalnej. Wskazuje się, że ok. 22-25% wyczynowych sportowców doświadcza podczas kariery sportowej działań przemocy emocjonalnej ze strony swoich trenerów⁵². Taki stan rzeczy utrzymuje się od lat w środowisku sportowym i najczęściej jest bagatelizowany. Wielokrotnie werbalne komunikaty kadry trenerskiej o negatywnym ładunku, obrażające, tłumaczone są jako forma motywacji czy też sposób trenera na zorientowanie swojego zawodnika np. na ważne w przypadku rywalizacji sportowej aspekty.

⁴⁹ P. Sullivan, P. Razavi (2017), *Are Athletes' Doping-Related Attitudes Predicted by Their Perceptions of Coaches' Confrontation Efficacy?*, „Substance Use&Misuse”, 52: 1098-1103.

⁵⁰ S. Backhouse, J. McKenna (2012), *Reviewing coaches' knowledge, attitudes and beliefs regarding doping in sport*, „International Journal of Sports Science and Coaching”, 7: 167-176.

Zob. P. Laure, F. Thouvenin, T. Lecerf (2001), *Attitudes of coaches towards doping*, „The Journal of sports medicine and physical fitness”, 41: 132-136. L.B. Patterson, P.J. Duffy, S.H. Backhouse (2014), *Are coaches anti-doping? Exploring issues of engagement with education and research*, „Substance Use&Misuse”, 49(9): 1182-1185.

⁵² Np. A.R. Gravely, T.R. Cochran (1995), *Paper presented at the 35th annual forum of the Association for Institutional Research*, Boston. S. Kirby, L. Greaves, O. Hankivsky (2000), *The dome of silence: Sexual harassment and abuse in sport*, Nova Scotia.

Najczęściej podopieczni, pomimo poczucia dyskomfortu i zdenerwowania, przyjmują na siebie emocjonalny atak trenera, a co więcej, nie tyle usprawiedliwiają go, a uważają za niezbędną część procesu treningowego. Problem zacieira się jeszcze bardziej w przypadku trenerów odnoszących duże sukcesy. Młodzi sportowcy niejednokrotnie podkreślają, że ich trener jest na tyle dobry, że darzą go bezgranicznym zaufaniem i dokładnie słuchają każdego komentarza i każdej uwagi, gdyż mają poczucie, że dzięki temu zostaną wybitnymi sportowcami⁵³. Tymczasem poddawanie się emocjonalnej przemocy najczęściej prowadzi do słabej samooceny, depresji, stanów lękowych, zaburzeń odżywiania i trudności w relacjach interpersonalnych⁵⁴. Zatrważający jest fakt, że takie zachowania trenerskie obserwowalne są nie tylko wśród seniorskich drużyn sportowych, ale również wśród drużyn dziecięcych i młodzieżowych. Badania pokazują, że w krótkoterminowej perspektywie przemoc emocjonalna oddziałująca na dzieci i młodzież wiąże się z m.in. większą aktywnością internalizacyjną i eksternalizacyjną, niższym dobrostanem emocjonalnym (np. niższa samoocena, skłonności samobójcze) oraz gorszymi wynikami w nauce (np. niższa inteligencja lub umiejętności czytania i pisanie)⁵⁵.

Liczba osób pracujących jako trenerzy tradycyjnego sportu, e-sportu, czy też w charakterze coacha z każdym rokiem wzrasta. Nie ma już współcześnie potrzeby uzasadniania tego, że trenerzy sportowi wykonują specyficzny i wymagający specjalistycznych kwalifikacji zawód. Także ze względu na deregulację tego zawodu w Polsce w roku 2013 grupa trenerów stała się jednak bardzo heterogeniczna i obejmuje zarówno wysoce profesjonalnych trenerów z doświadczeniem własnej kariery sportowej uzupełnionym o studia wychowania fizycznego lub trenerskie, jak i przypadkowe osoby, których

⁵³ A.E. Stirling, G.A. Kerr (2014), *Initiating and Sustaining Emotional Abuse in the Coach-Athlete Relationship: An Ecological Transactional Model of Vulnerability*, „Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma”, 23: 116-135.
Zob. H. Gavin (2011), *Sticks and stones may break my bones: The effects of emotional abuse*, „Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma”, 20: 503-529; D. Iwaniec, E. Larkin, S. Higgins (2006), *Research review: Risk and resilience in cases of emotional abuse*, „Child and Family Social Work”, 11: 76-82; A. Kent, G. Waller (1998), *The impact of childhood emotional abuse: An extension of the child abuse trauma scale*, „Child Abuse & Neglect”, 22: 393-399; D.D. Matthews (2004), *Child abuse sourcebook*, Detroit.
S.A. Maguire, B. Williams, A.M. Naughton, L.E. Cowley, V. Tempest, M.K. Mann, M. Teague, A.M. Kemp (2015), *A systematic review of the emotional, behavioral and cognitive features exhibited by school-aged children experiencing neglect or emotional abuse*, „Child: Care, Health and Development”, 41: 641-653.

doświadczenie sportowe i przygotowanie metodyczne jest bardzo niskie, często ograniczone jedynie do krótkiego kursu. Przyczynia się to moim zdaniem do dewaluacji zawodu i obniżania jego prestiżu społecznego. Warto pracować nad jego podnoszeniem, stałym rozwojem kwalifikacji i kompetencji trenerów ze zwróceniem uwagi zarówno na tak zwane kompetencje techniczne związane z organizacją treningów, jak i kompetencje społeczne i moralne, niezmiernie istotne szczególnie w sporcie dzieci i młodzieży, a podlegające najszybszej erozji w kulturze sukcesu i poszukiwaniu materialnych zysków.